

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Կազմեց Յ. ՕՇԱԿԱՆ

Երուսաղեմ, Տպարան Սրբոց Յակոբեանց

1942: Էջ ԻԳ - 672:

Հեղինակը այս գրքին, պէտք չունի ներկայացուելու. անիկա անուն մըն է մեր գրականութեան, հեղինակութիւն մը զայն դատելու, և արժանիք մը զայն մատուցանելու մէջ, վասն զի Յ. Օշական իբրև գրիչ, դատող և ուսուցիչ, կը մնայ անգերազանցելի, և ասիկա աժան դրուատիք մը չէ իր մեծ համբաւին և տաղանդին: Եթէ վերոյիշեալ իրողութիւնները փաստող պատճառներ են որ մենք զբաղինք այս գրքով, անոնք նոյն ատեն կը բազմապատկեն մեր ակնկալութիւնները հայ գրականութեան իբրև դասագիրք ծառայող այս հատորին շուրջ:

Ինչ որ այս հատորը կ'ընէ տարբեր ու բացառիկ իր նմաններէն, նախ և առաջ այն յղացքն է՝ զոր հեղինակը ունեցած է և ունի գրականութեան նկատմամբ: Գրականութեան դասագիրք մը Օշականի համար պարտի կազմուած ըլլալ զգացական և իմացական այն երեսներէն, որոնք ժողովուրդի մը կեանքին և ապրումներուն յետազետինը կը շինեն: Կարգ մը յաջողած կտորներ, շատ անգամ օտարութեան և ալլուրացումի կնիքով տողորուն, չեն կազմիր հարազատ պատկերը մեր գրականութեան, այսինքն մեր ժողովուրդի կեանքին: Անոր համար է որ կտորներու ընտրութիւնը այս հատորին մէջ կը հպատակի մեր գրականութեան ընդհանուր եղափոխութիւնը պատկերելու ճիգին:

Առաջին մասը գրքին, հպատակելով հանգերձ վերի ձգտումին, համեմատաբար կը մնայ աւելի համեստ, աւելի մօտիկը զպրոցական աշխատանքներու մէջ օգտագործման: Լեռնով հանգերձ անոնց ընտրութիւնը և մատուցման կերպը բոլորովին նոյնը չէ՝ ծանօթ դասական մեթոտին, վասն զի հոն մէկտեղուած կտորները, սրտառուչ բնութիւններն են առաւել չափով մեր ժողովուրդի հոգիի և մտքի տոհմիկ վիճակներէն:

Իսկ երկրորդ մասը հայելին է ուղղակի արեւմտահայ գրականութեան:

Յատկանշական հեղինակներու և կտորներու շարքը որոնցմով կ'ամբողջանայ այս մասը, պատկերն է մեր ժողովուրդի իմացական հարիւր տարուան ճիգին: Այստեղ մը չէ սակայն գրականութեան, հոն զանցուած են հեղինակներ որոնք շատերու համար կրնան աւելի քան ուշագրաւ ըլլալ. բայց Օշական գրականութիւնը ըմբռնելու իր իւրաքանչեւ կեցուածքը ունի: Իրեն համար Թլկատենցիէն աւելի մեծ գրող չկայ, բայց Թլկատենցին դրել իսկ չի գիտեր: Այս ճշմարտագանցութիւնը անոր համար — վասն զի Օշական գրականութիւնը ըսելով կը հասկնայ պատկերը իր ժողովուրդի տոհմիկ ապրումներուն և տաղանդներուն:

Ինք որ կը ճանչնայ խորապէս համաշխարհային գրականութեան գրելու բոլոր կերպերը և զանոնք չքեղօրէն իրագործելու փաստեր ալ տուած է իր վերջին գործերուն մէջ (Ծակ Պտուղի, Լեռնադաշտ) ինքզինքը կեդրոնացուց առաւելաբար կեանքի հարցին շուրջը: Եւ կտորի մը գրագիտական ցարգ ընդունուած չափանիշները իրեն համար խնդրական, առնուազն վիճելի կը մնան, եւ Օշական՝ գրականութեան պարագով մը և քննադատ մը նոյն ատեն, այս կրկնակ յատկանիշներուն ճշուամիտ տակ մարմին տուած է այս հատորին: Հետեւաբար թող չզարմանան բոլոր անոնք եթէ հոն փնտռեն ու չգտնեն անուններ որոնք par excellence գրագէտներ նկատուած են մեր մէջ, և կտորներ՝ որոնց դասական արժէքը գեռ կը յամառի մեղմէ շատերէն ներս: Այն բոլոր անունները որոնք ժամանակներով պայմանաւոր մեր կեանքէն որեւէ գրական փառս չեն բերեր մեր գրականութեան՝ զանցուած են, հակառակ այլապէս իրենց վայելած վարկին:

Այս ընդհանուր բայց հիմնական յատկանշումներէն վերջ, երբ կը մօտենանք գիրքը յօրինող մեթոտին, ընդգրկումներուն, մատենագրական նկատողութիւններուն, վերլուծումներուն և շարքին, գիւրաւ կը զգանք տարբերութիւնը որ կը գտնէ այս հատորը ցարգ մեզի ծանօթ դասագիրքերէն: Օշականի գրքին մէջ ժամանակը, զայն լեցնող իրագործութիւնները, անոնց ընդմէջէն ծնունդ առած զգայնութիւնները և անոնց տիրապետումի ճիգը իրարու կը յաջորդեն եւ զիրար կ'ամբողջացնեն: Արեւմտահայ

գրականութիւնը՝ համայնական պատկերներու ձեւերն տակ, մեզի կը մատուցուի — մեր գրական չորս սերունդներու ընդհանուր դիմապիւծը, գործունէութիւնը գաղափարագրութիւնը և նուաճումները: Հոս ալլես գասազիրքը կը դադրի ըլլալէ միայն հատընտիրներու հաւաքածոյ մը և կը դառնայ պատմութիւնը ժամանակներու, մարդերու և անոնց հոգեկան և մտաւոր ապրումներուն:

Մարմին տուէք իր մատենագրական ընդգրկումներուն և դուք պիտի ունենաք մեր մատենագրութեան պատմութիւնը իր մեծ գիծերուն մէջ: Բարձրացէք իր վերլուծումներէն զէպի զանոնք կազմող գաղափարները՝ և դուք կ'ունենաք մեր գրականութեան սեռերը, մտայղացքը, մեր ժողովուրդին իմաստասիրութիւնը, եթէ անհրաժեշտ է որ այս իմացումներուն յանդիմ ուզենք: Միութեան մը վերածնցէք իր ծանօթագրական բոլոր տեղեկութիւնները՝ և դուք կ'ունենաք մեր folklore: Ահա առաւելութիւնը իր մեթոտին որ կարելի կ'ընէ գրականութեան մէջ կեանքի բաժինը բըռնելու և հաստատելու, և զատելու զայն իրեն անընտել և օտար տարրերէն:

Գալով չարագրութեան հարցին, որուն նկատմամբ Օշական աւելի քան բժախնդիր է. — չարագրութեան նիւթերը պէտք է զան տղուն աշխարհէն, իր առօրեայ փորձառութիւններէն: Տրուած նիւթը պէտք է վեր մնայ տղուն մտքի մակարդակէն, և հեռու՝ իր ապրումներու շրջանակէն. չարագրութեան դասը տղուն ինքնութիւնը եւրեան բերող միջոցն է, և հետեւաբար պարտի անձնանալ: Օշականի համար այդ դասը փալլուն ածականներու և քերականորէն ճիշդ արտայայտութիւններու աշխատանքը չէ, մենաշնորհ՝ գրելու մաթեմատիկը փորձող բանաստեղծ որակուած տղոց, ալ ինքնեկ արտայայտութիւն մը, անձնական բերում մը անձնիւր տղուն, անոր ինքնութեան բիւրեղացումը:

Իբրեւ գրագէտ քննադատ և ուսուցիչ, Օշական լիովին ինքզինքը իրագործած է այս հատորի պատրաստութեանը մէջ, և այս եթէ բարիք մըն է մեր գրականութիւնը մատչելի ընելու տեսակէտէն, փառք մը նոյնատեան իրեն, որ այդ գործին անամօթ մշակն է եղած տարիներէ ի վեր: — Ու մտածել որ մատենագրական նկատողու-

թեանց ամբողջ շարքը, սերունդներու համակրումները ու բազմաթիւ և համապատասխան բոլոր աշխատանքները խօսուած են և կերպով մը կը պահեն խօսքին կենդանի ջերմութիւնը (Օշականը կը խօսէր և տղաքը կը դրէին):

Մեր արտայայտութիւնները այս հատորը կազմող արժանիքներուն չօրջ եղան աւելի քան ընդհանուր: Հենք մօտենար տակաւին նիւթերու ընտրութեան, անոնց վերլուծման կերպերուն, լեզուին, ոճի յատկանիշներուն, յուզման տարրերուն և մտածման երանգներու մասին Օշականի ինքնաշատուկ և վերլուծող մեթոտին: Օշականի համար քերթուած մը կամ կտոր մը չարք մը կը կազմէ գործարանաւորեալ իրողութիւններու, եւ Օշական կազմախօսական ակորթականերով կը մօտենայ տարրալուծման փորձին ենթարկելու համար զանոնք: Այս իրողութեան մէկ փաստը աւելի լայնորէն կ'երեւի հատորին յառաջաբանը կազմող իր Թելադուրիւններուն մէջ, Դ. Վարուժանի Հարճը քերթուածի առաջին 24 տողերուն վրայ:

Վերլուծելու այդ կերպը ինք գործադրած է զրքին մարմինին մէջ տասնէ աւելի կտորներուն վրայ: Անոնց ընթերցումը ճշմարիտ գրական վալիւք մըն է, կրելով կրկնակ նկարագիրները սեղմութեան և թելադրականութեան, որոնք արդէն իր գրականութեան ընդհանուր յատկանիշները կազմեցին: — Որքան փափաքելի էր որ կտորներուն կցուած վերլուծման յատակագիծները իրագործուէին շատ աւելի մեծ թիւով: Այդ յատակագիծներէն մէկը ինք պարզած է յառաջաբանին մէջ, հասնելով շատ գեղեցիկ արդիւնքներու (349 էջի յատակագիծը որ բացուելով մեզի կուտայ մանրատառ եօթը խիտ էջեր, բոլորն ալ մեր կեանքը, մեր գրականութիւնը, անոր ձգտումները լայնօրէն շահագրգռող):

Բոլորովին նորութիւն՝ համագրական նիւթերու իր փորձը: Լուսինները իրեն տուած են առիթ (283-311) խառնուածքներ, լեզուական յեղաշրջում, գրական ճաշակ, մատենագրական ընթացք բնորոշելու, ձեռով մը՝ որ իր կարգին գրականութիւն է դարձեալ: Ատանայի աղէտը (Դաս 2Դ.) արուեստագէտ սերունդի չորս մեծ գէմքերու զրիչովը մեզի կը մատուցուի չափա-

զանց թելադրիչ մտածումներու և զգացումներու հանդէս մը ինչպէս: Նոյն եղանակով դարձեալ՝ Լուսաւորչի կանքերը վերնադրուած ընդհանուր գաղտնի համար: Բայց Ձեռ. Դասը ուր Սերովեանէն մինչև Չարենց մեր երկու գրականութիւններուն ամենէն սխրագին զգացումը՝ հայրենիքի զգացումը կ'իյնայ վերլուծման, չքեղ իրագործում մըն է այդ մեթոտին:

Ուրիշ նորութիւն՝ կտորներուն հետեւող մատենադրական նկատողութիւնները: Կը զգաս թէ սերունդները դատող դասաւորող շատ ընդարձակ աշխատանքէ մը կուգան անոնք: Իրենց այդ խիտ ձևին մէջ իսկ անոնք բաւ են մեզի մատչելի ընելու Օչականի քննադատութիւնը, որ զրիթէ արեան երևոյթ է, այնքան իր զգայնութիւնը կը միջամտէ գրողները արժեւորելու իր եղանակին: Ինքն է որ տեղ մը ըսած է, թէ, արեւմտահայ գրականութիւնը իր կրօնքն է:

Այս հատորը այդ յայտարարութիւնը կը վաւերացնէ որով չափով: Մեծ գործը ատոր լրումը պիտի ըլլայ:

Կրնանք հոս յիշել արեւմտահայ գրականութեան համապատկեր իր մեծ գործը քանի մը հազար էջերու վրայ տարածուած, ուր արեւմտահայ գրականութեան բոլոր արժանաւոր մշակները ներկայացուած են իրենց կեանքին, գործին համադրական հանգամանքներովը սերունդ առ սերունդ: Ընդարձակ մենագրութիւններէ կազմուած այդ աշխատանքը՝ զրիթէ ամբողջութեամբ պատրաստ, պատերազմէն անմիջապէս յետոյ լոյս տեսնելու սահմանուած, բարիք մըն է:

Կարելի է նախապէս այս գրքին թելադրանքները: Անիկա կը խանդավառէ ուսանողը, մտածելու կը մղէ հասուն մարդը, հպարտութեամբ կը լինցնէ մեր իմացական մշակները բոլորին ալ տալով խորունկ փառաւոր այն ճիշդին, հաւատքին, որ այս ժողովուրդին անմահ հոգեյատակը կազմեց դարուց ի դարս:

Ուրախ ենք յայտնելու որ զիրքը գտաւ սպասուած ջերմ ընդունելութիւնը: Հակառակ արհաւիրքի այս օրերուն և աշխարհի փակ վիճակին, զիրքը զրիթէ սպասեցաւ մերձաւոր Սրեւելքի մեր երկու մեծ գաղութներուն մէջ:

Ե. Վ. Տ.

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԻՏԷՍԼ ԿԵԱՆՔԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՈՒ ԲԱՆԱԼԵՆ

Դրեց ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՔԷՆՅ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ
Աղեքսանդրիա Տպգր. Ս. Ստեփաննան, 1940

Ամուսնական խոհալ կեանքի հրահանգարան այս հատորը, մեզ կը շահագրգռէ իր մէկէ աւելի հանգամանքներով: Նախ անոր Հոգեշնորհ Հեղինակը մտքի ու հոգիի ձիւքերով հարուստ պաշտօնեան է այն արժէքներուն, որոնք այս զիրքը կը լինցնեն և որոնք իրաւ կեանքի յարացոյցները եղան տարիներով: Երկրորդ՝ Հայկեղեցւոյ պաշտօնեայի մը կողմէն այս զեղեցիկ ճիւղը, ընծայարեւոտ իր ցեղի դաւակններուն, գոյլիլի ու սրտառու է: Զաւալի է որ մեր մամուլին կողմէ հատորը չունեցաւ իրեն արժանի ուշադրութիւնը, այս օրերուն մանաւանդ երբ կեանքը տակաւ սկսած է կորսնցնել իր արժէքն ու նպատակը, ու մարդիկ կարծես կը փորձեն հրաժարիլ երջանկութեան իրենց իրաւունքէն ու պարտականութիւններէն, վասնզի մարդկային ապրումները առօրեայով միայն պայմանաւոր՝ դադրած են ըլլալէ վերելակումի ճիւղ մը, կատարելութեան ընթացք մը, և պարտականութեան քաղցր բեռ մը, և եղած՝ ժամանակաւոր ու անիմաստ փորձ մը կեանքի սանդուխտ վրայ:

Մարդկային կեանքին, անոր յաւերժացման և երջանկութեան ընծայուած այս յարգանքը ուշադրաւ կ'ընեն այս հատորը, մօտեցնելով անոր հեղինակը իր կոչումի նախատիպար մեծ Վարդապետին: Կեանքը արժէք մըն է, այդ արժէքը կը մշտնջենաւորուի ամուսնութեամբ, և օր-պէսզի այս արարքը բարոյական արժէք մը կարենայ ըլլալ, անհրաժեշտ է որ ան ունենայ իր կրօնական տեսակէտը, այսինքն բնական պահանջ մը ու ընկերային դաշինք մը ըլլալէ առաջ, դառնայ աստուածային հաստատութիւն մը: Կրօնի խորհուրդով անընչուած այս միութեան վրայ զոր ամուսնութիւն կը կոչենք, պէտք է իշխէ Ստուգածոյ գաղափարին բացայայտիչ դորութիւնը, Սէրը: Այնտեղ միայն մարդը ինկած բայց ինքզինք վերագտած հրեշտակ մը կը դառնայ, իր շուրջը երկինք մը կամ դրախտ մը ստեղծելով: Ապա կուգան այդ դրախտը կենսաւորող ծնունդները, և ասով՝ ամուս-